

Miloš Panajotov

TRI TEORIJE JEDINSTVA UTEMELJIVANJA

APSTRAKT: Jedna od istaknutih teorijskih koristi pojma utemeljivanja jeste njegova sposobnost da ujedinjuje različite slučajeve metafizičke zavisnosti i determinacije. To pretpostavlja da je sam ovaj pojam jedinstven. Jedinstvo utemeljivanja uobičajeno se prećutno pretpostavljalo među teoretičarima utemeljivanja, ali je s vremenom postalo predmet diskusije usled različitih skeptičkih izazova. U ovom radu ispitaćemo tri najopštije teorije jedinstva utemeljivanja: 1) singularizam– gledište po kojem je jedinstvo utemeljivanja zasnovano na ideji da postoji samo jedna relacija utemeljivanja; 2) generalizam– gledište po kojem utemeljivanje treba razumeti kao generički pojam; i 3) gledište koje tvrdi da jedinstvo utemeljivanja počiva na objektivnim sličnostima među različitim relacijama utemeljivanja. Posebna pažnja biće posvećena trećoj opciji koja je bila u velikoj meri zanemareno gledište. Naša razmatranja će ukazati da ovo stanovište, zahvaljujući svojim inherentnim teorijskim vrlinama, zaslužuje mnogo ozbiljniji tretman u metafizičkim raspravama o utemeljivanju.

KLJUČNE REČI: utemeljivanje, metafizika, jedinstvo, metafizičko objašnjenje

Uvod

Od kako je utemeljivanje (*grounding*) postalo jedan od nezaobilaznih pojmova u metafizici pre nekih desetak godina, teoretičari utemeljivanja su gotovo jednoglasno podrazumevali da je u pitanju jedinstven oblik metafizičke determinacije i objašnjenja.¹ Smatralo se da se tim distinktivnim pojmom može rasvetliti temeljna pretpostavka metafizičara prema kojoj realnost poseduje hijerarhijski ustrojenu strukturu. Utemeljivanje se uzimalo kao metafizički „lepak” koji spaja manje i više fundamentalne slojeve realnosti. Usled različitih nastojanja da se jasnije artikuliše priroda samog

1 Ovaj rad je napisan na osnovu istraživanja u okviru projekta „Logičko-epistemološki osnovi metafizike i nauke” (179067) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

pojma utemeljivanja, pitanje njegovog jedinstva (*unity*) povremeno je izbijalo u prvi plan. To je naročito postalo slučaj nakon pojavljivanja određenih skeptičkih izazova koji su to podrazumevano jedinstvo doveli u pitanje, insistiranjem da je ono teorijski ranjiva pretpostavka s obzirom da se njom, po mišljenju skeptika, izuzetno heterogeni fenomeni žele predstaviti kao homogeni fenomen. Očito je da se dovođenjem jedinstva u pitanje može ozbiljno ugroziti svako pozivanje na pojam utemeljivanja što kao posledicu može imati i tvrdnju o njegovoj teorijskoj redundantnosti. Ovo je dovelo do različitih pristupa jedinstvu utemeljivanja, koji će biti centralna tema ovog rada.

Razmatranja ćemo započeti skiciranjem „standardne slike utemeljivanja” koja je učestalo prisutna u literaturi. To će nam biti od pomoći kako bismo uvideli osnovne postavke i motive za uvođenje tog pojma, ali i da bismo razumeli mnoga odstupanja od te standardne slike koja su dovela do različitih teorija jedinstva pojma utemeljivanja među teoretičarima utemeljivanja. Uzevši to u obzir, razmotrićemo tri najopštije interpretacije jedinstva utemeljivanja: 1) singularizam – ideja po kojoj utemeljivanje treba razumeti kao jednu relaciju metafizičke zavisnosti i determinacije; 2) generalizam – gledište prema kojem utemeljivanje predstavlja generički pojam, a ostale relacije predstavljaju njegove podvrste; i 3) pozicija prema kojoj utemeljivanje treba razumeti kao klasu objektivnih sličnosti između različitih metafizičkih relacija determinacije. Time ćemo preispitati određene dijalektičke mogućnosti, njihove obaveze i probleme s kojima se navedene opcije jedinstva utemeljivanja susreću. Posebna pažnja biće posvećena upravo trećoj opciji o kojoj se nije mnogo raspravljalo, budući da se po nekim mišljenjima smatrala preslabom da bi mogla biti od većeg filozofskog interesa. Nastojaćemo da ukažemo da takav stav nije sasvim opravdan, odnosno da treća opcija ima dovoljno teorijskih vrlina koje naredna metafizička ispitivanja moraju uzeti u obzir.

Standardna slika utemeljivanja

Svoju popularnost pojam utemeljivanja stekao je najviše zahvaljujući radovima Kita Fajna (Kit Fine 2001), Džonatana Šefera (Jonathan Schaffer 2009) i Gideona Rozena (Gideon Rosen 2010). Snažan uticaj koji su oni izvršili doveo je do čitavog niza teorija utemeljivanja, u kojima se ustalio vrlo čest narativ koji bismo slobodno mogli nazvati „standardnom slikom utemeljivanja”. Prema ovom narativu, uvođenje pojma utemeljivanja rezultat je okretanja od kvajnovske koncepcije metafizike, po kojoj se ona primarno bavi pitanjima tipa „Da li nešto postoji?”, ka (neo)aristotelovskoj koncepciji metafizike, po kojoj se njen zadatak sastoji u tome da specifikuje na koji način nešto postoji, odnosno da utvrdi šta utemeljuje šta. Polazeći od stava da nisu svi entiteti u realnosti na istom ontološkom nivou i

[k]ada se jednom povuče razlika između više i manje fundamentalnih entiteta, prirodno je pretpostaviti *relaciju koja povezuje određene više fundamentalne*

entitete sa određenim manje fundamentalnim entitetima koji su iz njih izvedeni. Ova usmerena veza naziva se utemeljivanje. (Schaffer 2016: 145)

U tom kontekstu, uopšteno se uzima da utemeljivanje predstavlja metafizičku relaciju determinacije i zavisnosti u hijerarhizovano shvaćenoj strukturi realnosti.

Kako bi ovaj pojam učinili što razumljivijim, filozofi su se služili različitim strategijama od kojih je navođenje primera jedna od najčešćih. Tvrdnje poput „Estetske činjenice zavise od neestetskih”, „Mentalne činjenice su utemeljene na neurofiziološkim činjenicama”, „Određeni iskaz je istinit zato što ga izvesna stanja stvari u realnosti takvim čine”, „Postojanje (nepraznog) skupa počiva na postojanju njegovih članova” i slične, predstavljaju standardne primere tvrdnji o utemeljivanju u kojima su prezentovani ontološki prioriteta između izvesnih tipova činjenica. Osnovna ideja koja stoji iza navođenja različitih tipova primera jeste da se sagleda ono što je u njima zajedničko, i da se ukaže na to da utemeljivanje ne predstavlja nikakav opskuran metafizički pojam već intuitivno razumljivu stvar. Različite idiome svakodnevnog i filozofskog diskursa (poput „počivati na”, „biti zasnovan na”, „zavisiti”, „na osnovu”, i drugi) teoretičari nastoje zameniti jasnije artikulisanim tehničkim pojmom utemeljivanja i utvrđivanjem njegovih različitih osobnosti.

U navedenim slučajevima lako se mogu uočiti entiteti s jedne strane koji utemeljuju (*ground*), a s druge oni koji su njima utemeljeni (*grounded*). Bitna specifičnost relacije koja ih povezuje jeste to da ona nije kauzalne prirode. Bilo bi zaista vrlo čudno reći da određena činjenica uzrokuje istinitost izvesnog iskaza o toj činjenici. Osim toga, važno je istaći da utemeljivanje obuhvata i eksplanatornu komponentu. To znači da u slučajevima kada „*x* utemeljuje *y*” podrazumeva se nužno da „*x* objašnjava *y*”. Fajn tu ideju ističe sledećim rečima:

Brojni filozofi su nedavno postali predusretljivi za ideju po kojoj, pored naučnog ili kauzalnog objašnjenja, može postojati distinktivna vrsta metafizičkog objašnjenja, u kojem su eksplanans i eksplanandum povezani ne pomoću neke vrste kauzalnog mehanizma već putem konstitutivne forme determinacije. (Fine 2012: 37)

Tesna povezanost utemeljivanja i objašnjenja ogleda se i u zajedničkim formalnim karakteristikama od kojih se najviše ističu: *irefleksivnost* (nijedan entitet ne utemeljuje sam sebe), *asimetričnost* (ako *x* utemeljuje *y*, onda *y* ne može da utemeljuje *x*) i *tranzitivnost* (ako *x* utemeljuje *y*, a *y* utemeljuje *z*, onda *x* utemeljuje *z*). Skupa ova svojstva nameću entitetima strogi parcijalni poredak (*strict partial ordering*).

Dotadni razlog uvođenja utemeljivanja jeste alternativni pristup modalnom načinu tretiranja iskaza koji se odnose na metafizičku zavisnost i determinaciju. Tu, pre svega, ima se u vidu nezadovoljstvo pojmom supervenijencije koji je dominirao u metafizičkim raspravama u drugoj polovini dvadesetog veka. Štaviše, same manjkavosti supervenijencije istakli su isprva oni koji su taj pojam najviše zastupali. Zbog toga se ne

treba čuditi kada teoretičari utemeljivanja vrlo često navode sledeći citat Džegvona Kima (Jaegwon Kim) (Kim 1993:167):

Supervenijencija sama po sebi nije eksplanatorna relacija. Ona nije „duboka” metafizička relacija, već pre „površna” relacija koja saopštava obrazac kovarijacije svojstava, ukazujući na prisustvo interesantne relacije zavisnosti koja bi je mogla objasniti.

Relacija supervenijencije nije usmerena, odnosno ona je, po svojim strukturalnim osobinama, reflektivna i neasimetrična. Kao takva, ona prosto ima funkciju da označi nužnu vezu među svojstvima (ili nekim drugim entitetima), ali nije u stanju da ukaže na to koje od njih je na kome zasnovano. Prema čuvenom Fajnovom primeru, iako su skup {Sokrat} i Sokrat modalno nerazdvojni (tj. u svakom svetu u kom postoji Sokrat postoji i {Sokrat}), i dalje ostaje pitanje koji je od ovih entiteta fundamentalniji, odnosno koji od njih utemeljuje onaj drugi.² Ovo se uzima kao opšti razlog eksplanatorne neadekvatnosti pojma supervenijencije (kao i drugih modalnih pojmova). Zbog toga nam je neophodno utemeljivanje kao „*primitivna strukturirajuća koncepcija metafizike*” (Schaffer 2009: 364), koje će uspešnije okarakterisati nivoe realnosti.

Ovako simplifikovana predstava o utemeljivanju svakako ne predstavlja sveobuhvatnu metafizičku teoriju čije sve aspekte zastupaju svi teoretičari utemeljivanja u podjednakoj meri. Moglo bi se ispravnije reći da ona predstavlja inicijalni (i donekle prelazni) narativ koji se ponavljao u radovima onih koji brane pojam utemeljivanja, kako bi se uopšte stekao nekakav uvid u to šta sam taj pojam treba da predstavlja i zbog čega se uvodi u ideološki arsenal, pre negoli zaokruženu teoriju. Uostalom, na isti način smo i mi ovde iskoristili tu nepotpunu sliku. Stvari, međutim, postaju mnogo složenije i raznolikije čim zađemo u detalje.

Zapravo, čini se da među zagovornicima utemeljivanja ima vrlo malo konsenzusa kada su u pitanju karakteristike njihovog ključnog koncepta. Navedimo neke od značajnijih. Jedna od mnogih teškoća jeste pitanje kojim ontološkim kategorijama pripadaju relati koje utemeljivanje povezuje. Mnogi pretpostavljaju da je utemeljivanje relacija među činjenicama (Rosen 2010; Audi 2012a), dok drugi veruju da ona može stajati među relacijama različitih ontoloških kategorija (Schaffer 2009). Iako se najčešće o utemeljivanju govori kao o relaciji, postoje i druge ontološki neutralne pozicije po kojima utemeljivanje treba shvatiti kao rečenični operator (Fine 2001). Mada većina filozofa veruje da postoji tesna veza utemeljivanja i pojma metafizičkog objašnjenja, među njima ima neslaganja po pitanju da li je utemeljivanje istovetno s metafizičkim objašnjenjem (Rosen 2010; Fine 2012; Raven 2012; Dasgupta 2014) ili ih treba razlikovati, pa bi u tom slučaju utemeljivanje trebalo razumeti kao ontološku potporu (*backing*) metafizičkom objašnjenju (Audi

2 Doduše, Fajn (Fine 1994) je ovaj primer uveo da bi ukazao na esencijalističke poente, ali se u njemu vrlo brzo video jedan opštiji problem za modalne koncepcije ontološke zavisnosti.

2012; Correia & Schnieder 2012; Schaffer 2012).³ Ne postoji saglasnost ni oko toga da li lanac utemeljivanja može regresivno ići *ad infinitum* ili je „dobro zasnovan” (*well-founded*). Rasprave se vode i oko osnovnih formalnih svojstava (koje obrazuju strogi parcijalni poredak) koje smo prethodno naveli.⁴ Prema tome, nema sumnje da standardna slika utemeljivanja od koje smo krenuli ne odražava kompleksno i heterogeno stanje stvari među filozofima. U mnogim situacijama u kojima se upotrebljava govor o utemeljivanju u nekom konkretnijem smislu, izgleda razborito pitati se na koji, odnosno čiji tačno pojam se misli. Time bi se, svakako, izbegli potencijalni verbalni nesporazumi.

Već s prvim godinama ekspanzije upotrebe pojma utemeljivanja u literaturi javlja se izvestan broj autora koji ostaje veoma skeptičan kada je ovaj pojam u pitanju. Jedni su smatrali da je govor o utemeljivanju problematičan budući da njegovi zagovornici nisu pružili dovoljno jasne i ubedljive načine da nedvosmisleno utvrdimo sadržaj pojma utemeljivanja, zbog čega je govor o njemu „nerazumljiv” (Daly C. 2012), odnosno da takav pristup karakteriše „ezoteričnu metafiziku” koja svoje temeljne pojmove nije u stanju da objasni polazeći od svakodnevnih razumljivih pojmova (Hofweber T. 2009).⁵ Drugi su, poput Džesike Vilson (Jessica Wilson 2014) i Ketrin Kosliki (Kathrin Koslicki 2015), u priličnoj meri podstaknuti heterogenom slikom, isticali nejedinstvenost utemeljivanja i dovodili u pitanje smislenost uvođenja takvog pojma pored dovoljno specifičnih konceptualnih sredstava koji su u metafizici već u opticaju. Upravo ovaj vid kritike dao je povoda da se više skrene pažnja na jedinstvo utemeljivanja, budući da se ono uglavnom naprosto pretpostavljalo i nije se pružao nikakav poseban argument njemu u prilog. Pa tako Rozen svoja razmatranja o utemeljivanju započinje „radnom hipotezom po kojoj postoji *jedan* istaknuti oblik metafizičke zavisnosti” (Rosen 2010: 114; podvukao M. P.), dok Šefer smatra da je na onome ko prigovora „da pruži dalji razlog za verovanje da opšti termin ‘utemeljivanje’ ne označava *jedinstveni* pojam.” (Schaffer 2009: 377; podvukao M. P.) Kritika je poslušala Šeferov predlog i iznela svoje razloge što je dovelo do tri opšte teorije jedinstva utemeljivanja.

Ovde ćemo slediti Koslikijevu koja izdvaja tri opšte mogućnosti:

1) *Singularizam*:⁶ gledište po kojem jedinstvo utemeljivanja počiva na ideji da postoji „samo jedna relacija utemeljivanja i koja je egzemplifikovana svim slučajevima koji nam navodno predstavljaju veze utemeljivanja.” (Koslicki 2015: 315)

3 Majkl Rejven (Michael Raven 2015) je prvi istakao razliku između *unionista* i *separatista* po pitanju odnosa utemeljivanja i metafizičkog objašnjenja.

4 Za protivprimere asimetričnosti videti: Bliss (2014) i Thompson (2016); za irefleksivnost: Jenkins (2011) i Bliss (2018); i za tranzitivnost: Schaffer (2012). Za odbranu ideje o strogom parcijalnom poretku videti: Raven (2013)

5 Za odgovore na ovu vrstu kritike videti: Raven (2012) i Panajotov (2021).

6 Treba imati u vidu da Koslikijeva ne upotrebljava termine „singularizam” i „generalizam”. Termin „singularizam” preuzimamo od Dasgupte (Shamik Dasgupta 2014), dok „generalizam” upotrebljavamo na način koji to čini Karen Benet (Karen Bennett 2017).

2) *Generalizam*: gledište o jedinstvu utemeljivanja koje „dopušta postojanje zasebnih specifičnih relacija utemeljivanja, ali pretpostavlja da te zasebne specifične relacije utemeljivanja potpadaju pod jednu generičku vrstu, tj. utemeljivanje.” (2015: 315)

3) *Utemeljivanje kao klasa objektivnih sličnosti*: stanovište o jedinstvu utemeljivanja koje „samo zahteva da različite relacije koje su pod nazivom ‘utemeljivanje’ budu prisutne u raznim objektivnim sličnostima.” (2015: 315)

Koslikijeva smatra da su navedene opcije izložene redom od najjače do najslabije. U onome što sledi razmotrićemo svaku teoriju ponaosob.

Singularizam – utemeljivanje kao jedina relacija

Teorijski najpostojaniji način da se očuva jedinstvenost pojma utemeljivanja jeste teorija po kojoj se on, kao primitivan pojam, odnosi na samo jednu fundamentalnu metafizičku relaciju. Ovako tvrdokorna monistička teza nije eksplicitno zastupana, mada je implicitno prisutna u radovima mnogih filozofa koji brane utemeljivanje.⁷ Zbog toga Benetova primećuje: „Ne mogu se setiti nikoga ko eksplicitno *tvrdi* da postoji jedna privilegovana relacija [...] No, ideja je ipak u vazduhu” (Bennett 2017: 21; originalni kurziv). Prema tome, nezavisno od otvorenog pitanja da li bilo koji autor *de facto* podržava ovo stanovište ono, kao najjača hipoteza o jedinstvu, zahteva da se ozbiljno uzme u obzir.

Povremeno se podrazumevalo da iza pretpostavke o jednoznačnosti (*univocality*) pojma utemeljivanja stoji upravo takva metafizička relacija, tj. mislilo se daje jednoznačnost njena posledica. Stoga, Keli Trogdon (Kelly Trogdon) uzima mogućnost pozicije po kojoj je utemeljivanje „*jednoznačno* po tome što postoji samo jedan pojam zavisnosti koji odgovara različitim izrazima utemeljivanja” (Trogdon 2013: 98; originalni kurziv). Takvo stanovište uključuje vrlo čvrst stav po kojem postoji najviše jedna relacija utemeljivanja. Kako bi se ono moglo zastupati? S jedne strane, ono mora podrazumevati da takva relacija poseduje određene formalne karakteristike, poput onih ortodoksnih (irefleksivnost, asimetričnost i tranzitivnost). Ta logička svojstva, sama po sebi, nisu dovoljna da okarakterišu singularističku tezu, jer njih poseduju gotovi svi idiomi oblika „zato što” i „na osnovu”. Samo ukazivanje na identična logička svojstva među različitim relacijama zavisnosti i determinacije moglo bi najpre da bude simptom postojanja generičkog pojma utemeljivanja (o tome nešto kasnije). Međutim, očito je neophodno nešto više čime bi se određenje artikulisala singularistička intuicija.

⁷ Doduše, u svom radu Majkl Bertrand (Michael Bertrand 2017) sugerise na potencijalne prednosti singularističkog stanovišta u odnosu na pluralističku alternativu.

Potrebna je dodatna, čisto metafizička dimenzija teorije kojom bi se pokazalo da je jedna relacija na određeni način „prisutna” u svim navodno raznovrsnim relacijama zavisnosti. Po mišljenju Koslikijeve, Pol Oudi (Paul Audi) je najviše nastojao da tako nešto pokaže. Gledište koje on brani smatra da je utemeljivanje relacija među onim činjenicama „čija su konstitutivna svojstva esencijalno (*essentially*) povezana” (Audi 2012a: 109). To implicira da ne mogu bilo koja svojstva biti povezana relacijom utemeljivanja (svojstvo *biti plav* ne utemeljuje svojstvo *biti visok*), već samo ona čije su intrinzične prirode (*intrinsic natures*) povezane. Princip kojeg naziva „esencijalna povezanost” (*essential connectedness*), Oudi ilustruje sledećim primerom:

[K]ada izvesna instanca kestenjaste boje utemeljuje koincidentnu instancu crvene boje, ova činjenica ispoljava prirode relevantnih svojstava. Deo je njihove esencije da se na taj način ponašaju kada su instancirana. Ovo ne daje objašnjenje *zbog čega* relevantne činjenice stoje u relaciji utemeljivanja ... Poenta ove karakterizacije je naprosto ocrtavanje važne relacije između suština svojstava i relacija utemeljivanja koje se dobijaju među njihovim instancama. (Audi 2012b: 695)

Prema ovom principu, ukazivanjem na esencije relevantnih svojstava pokazuje se jedinstvo relacije utemeljivanja među njihovim instancama. Koslikijeva, međutim, nije ubeđena da bi ovakva strategija mogla da sačuva singularističku interpretaciju utemeljivanja. Ona nas upućuje da razmotrimo s jedne strane, već navedeni odnos gde je instancirano svojstvo crvene boje utemeljeno na instanciranom svojstvu kestenjaste boje (u pitanju je relacija determinata-determinabla (*determinate-determinable relation*)), i s druge strane, odnos u kome je instancirano moralno svojstvo utemeljeno na instanciranom prirodnom svojstvu (Koslicki 2015: 322-323). Sledeći logiku Oudijevog principa esencijalne povezanosti, u oba slučaja relacija utemeljivanja počiva na prirodam svojstava koji su u pitanju. Prvi slučaj je već naveden u gornjem primeru, dok kao primer drugog slučaja Koslikijeva navodi instanciranje govora laži koje utemeljuje instancu moralne neispravnosti. Pažljivijim upoređivanjem ovih slučajeva uočavamo bitnu razliku. Dok je u prvom slučaju nužno istinito da će instanciranje kestenjaste boje uvek utemeljivati instanciranje crvene boje (na istom entitetu), takvu nužnost ne nalazimo u drugom primeru. Naime, nije uvek slučaj da laganje utemeljuje moralno neispravan postupak: kako Koslikijeva napominje, laganje bi moglo spasiti nečiji život. Problem je, dakle, u tome što se krenulo s pretpostavkom da će utemeljivanje biti u stanju da objasni esencijalnu povezanost za svaki razmotreni slučaj zavisnosti, a ovi slučajevi ne ispoljavaju osobine iste vrste relacija.⁸

8 Moglo bi se pomisliti da Koslikijeva navodi primere koje Oudi ne odobrava kao relacije utemeljivanja. Međutim, to joj se ne može prigovoriti s obzirom da uzima primer *determinate/determinable* i primer normativno/naturalističko upravo jer ih sam Oudi navodi kao primere relacije utemeljivanja.

Postoji mogućnost da se različitost datih slučajeva razjasni pozivanjem na vrstu nužnosti koja u njima podrazumeva. Moglo bi se, prema tome, reći da je nužnost u prvom slučaju metafizička nužnost između instanci determinate i determinable, dok je u drugom slučaju u pitanju normativna nužnosti. Međutim, upravo takvo razlikovanje podriva osnovno singularističko polazište s obzirom da razlika u „modalnoj snazi konekcije koja je u tom slučaju ponovo potvrđuje sumnju da su date relacije same po sebi različite.” (Koslicki 2015: 323) Naprosto, ako postoji samo jedna relacija utemeljivanja, onda se ne bi smelo dopustiti osciliranje modalne snage među navodno različitim relacijama. Fajn je, recimo, dopustio da među relacijama utemeljivanja možemo utvrditi različite vrste nužnosti, što ga je dovelo do „umerenog” pluralističkog stanovišta po pitanju utemeljivanja.⁹ On to ilustruje sledećim primerima (Fine 2012: 38):

- 1) Nužno je da ako je lopta crvena i okrugla, onda je crvena i okrugla.
- 2) Nužno je da ako na određenu česticu deluje neka pozitivna sila, onda je ona ubrzana.
- 3) Nužno je da ako je neki čin učinjen s namerom nanošenja povrede, onda je on moralno neispravan.

Po Fajnovom stanovištu, u prvom kondicionalnom iskazu u pitanju je *metafizička* nužnost, u drugom je *prirodna* (natural) nužnost i u trećem *normativna* nužnost. Shodno tome proizilaze i tri vrste utemeljivanja: metafizičko, prirodno i normativno utemeljivanje. Drugim rečima, u različitim sferama diskursa mogu biti prisutni različiti oblici utemeljivanja.

Iako singularizam predstavlja najčvršći oblik jedinstva utemeljivanja izgleda da se prihvatanjem tako tvrdokorne teze plaća vrlo visoka teorijska cena. Da bi se očuvalo jedinstvo na ovaj način neophodno je odbraniti vrlo ambicioznu ideju koja dovodi u pitanje ono što većina filozofa intuitivno podrazumeva, a to je postojanje mnogo različitih relacija zavisnosti. Relacije poput konstitucije, kompozicije, realizacije, i tako dalje, međusobno su heterogene na mnogo načina. One se, recimo, nesporno razlikuju po pitanju relata između kojih važe (bilo da je reč o objektima, svojstvima, instancama svojstava, stanjima stvari, itd.). Jedna mogućnost za singularistu mogla bi da bude da zastupa stav po kome za heterogenost treba „okriviti *relate*, a ne *relaciju*” (Raven 2017: 636; originalan kurziv). Međutim, čak i ukoliko se pretpostavi da raznovrsnost među relacijama različitih ontoloških relacija ne predstavlja veliku teškoću za singularistu, on će naići na problem na koji je Koslikijeva prethodno ukazala. U tom slučaju mogli bismo se složiti s njenom primedbom da bi tretiranje heterogenih fenomena kao čisto homogenih dovelo do „dijalektičkog koraka unazad” (Koslicki 2015: 307). Singularizam za sada, bar kako se to meni čini, više izgleda kao pretpostavka od koje su

9 Selim Berker (Selim Berker 2018) Fajnovu poziciju klasifikuje kao „umereni pluralizam” naspram „ekstremnog pluralizma” Vilsonove (Wilson 2014).

pošli određeni autori, pre nego razrađeno metafizičko stanovište potkrepljeno eksplisicnim argumentima.

Generalizam – utemeljivanje kao generički pojam

Postoji još jedan način da se održi monističko tumačenje utemeljivanja. To bi bilo prihvatanje manje kontroverznog pluralističkog stava da postoji više različitih relacija utemeljivanja i ideje da postoji jedan opšti pojam utemeljivanja koji zahvata sve te relacije. U tom slučaju utemeljivanje je najbolje interpretirati kao rodni, odnosno generički pojam (aristotelovski *genus*), a raznovrsne relacije utemeljivanja kao vrste koje potpadaju pod taj „krovni” koncept. Takva ideja je intuitivno lako razumljiva i, u manjoj ili većoj meri, eksplicitno prisutna kod većine zagovornika utemeljivanja.

Uzevši u obzir različite pristupe ovoj ideji, možemo napraviti razliku između *jake* i *umerene interpretacije generalizma*. Razmotrimo prvo jaku interpretaciju. Ona je naročito istaknuta kao deo globalne kritike utemeljivanja koju je iznela Džesika Vilson u, sada već čuvenom, radu „No Work for Theory of Grounding” (2014). Naime, ona ukazuje na razliku između, s jedne strane, specifičnih relacija utemeljivanja (koje naziva *small-g grounding relations*) poput relacije između determinable i determinate, funkcionalne realizacije, mereološke relacije između dela i celine, itd., i, s druge strane, opšteg pojma utemeljivanja (koji naziva *Big-G Grounding relation*) koji je „*u osnovi* idioma metafizičke zavisnosti” (Wilson 2014: 538). Vilsonova smatra da se među teoretičarima opšti pojam utemeljivanja uzima u nekom metafizički „privilegovanom” smislu u odnosu na druge specifičnije relacije utemeljivanja. Očiti razlog za ovakvo tumačenje jeste pretpostavka pionira utemeljivanja da je tu reč o *sui generis* primitivnom pojmu. Rozen kaže: „Nema izgleda za reduktivno objašnjenje ili definiciju idioma utemeljivanja: Mi ne znamo kako da pomoću bazičnih pojmova kažemo *šta znači* da određena činjenica počiva na drugoj” (Rosen 2010: 113; originalni kurziv). Osim toga, „privilegovanost” se delom odnosi i na način na koji su neki autori počeli da o konceptu utemeljivanja govore kao o nekakvom reifikovanom fenomenu.¹⁰ Takav opšti pojam zapravo je fundamentalniji od svih drugih specifičnijih relacija utemeljivanja koje su iz njega izvedene. U svom radu, Vilsonova iznosi različite argumente koji dovode u pitanje osnovne motive uvođenja takvog pojma. No, jedan od

10 U tom kontekstu interesantna je „ispovest” koju iznosi Šamik Dasgupta (ShamikDasgupta 2017: 74): „Pojam utemeljivanja koji su oni [Fajn i Rosen] predstavili izgledao mi je intuitivno i poznato, istovremeno i koristan za formulisanje brojnih filozofskih sporova. [...] Kako je, pak vreme prolazilo, počeo sam da čitam radove o utemeljivanju koje nisam zaista razumeo. Pojam je postao rastegnut i deformisan na različite načine – *reifikovan* na razne načine – to je otišlo daleko od onoga što me je njemu privuklo. Čini se da ta nova literatura uzima da je utemeljivanje *deo* realnosti, metafizički analogan Higsovom bozonu koji nekako svet drži na okupu. „

ključnih problema koji ona ističe jeste što takvo shvatanje čini pojam utemeljivanja praznom ideologijom koja, uprkos tome što je samo u stanju da konstantuje da „ x utemeljuje y “, ostavlja „otvorenim pitanja na koja se mora odgovoriti“ kako bi se uopšte steklo najbazičnije eksplanatorno određenje tvrdnji o metafizičkoj zavisnosti (Wilson 2014: 544-545; originalni kurziv), a to je moguće samo pozivanjem na specifične relacije utemeljivanja koje filozofi već imaju na raspolaganju. Na osnovu svojih razmatranja Vilsonova zaključuje da pojam utemeljivanja jeste teorijski redundantan pojam. Postuliranjem još jednog primitivnog pojma zavisnosti u okviru metafizičke ideologije ne postiže se gotovo ništa, te za takav koncept „nema posla“ (*no work*).

Iako se o Vilsoninoj kritici utemeljivanja prilično polemisalo, nije se dovoljno naglašavao način na koji ona razume primitivnost pojma utemeljivanja na kojoj njeni prigovori počivaju. Ovde od veće pomoći mogu biti, po našem mišljenju nedovoljno afirmisana, razmatranja o primitivnosti utemeljivanja koje je Kris Mekdenijel (Kris McDaniel) izneo u svojoj knjizi *The Fragmentation of Being* (2017). Kada se pojmu utemeljivanja pripisuje karakteristika primitivnosti, treba imati na umu u kom smislu on može biti primitivan. Mekdenijel razlikuje tri vrste primitivnosti utemeljivanja. Prva je *ideološka primitivnost* koja podrazumeva da nismo u stanju da „damo reduktivnu definiciju ili analizu pojma utemeljivanja.“ (McDaniel 2017: 224) Razlog tome može biti što to možda principijelno nije moguće ili zato što nam nedostaje dovoljno konceptualnih sredstava da tako nešto učinimo. Druga je *metodološka primitivnost*, po kojoj je „dijalektički dopustivo pozivati se na utemeljivanje u određenim metafizičkim teorijama bez pokušavanja da se taj pojam definiše ili analizira, nezavisno od toga da li je ideološki primitivan.“ (Ibid.) Ovakva primitivnost podrazumeva da je na skepticima teret dokazivanja ukoliko tvrde da je pojam nedovoljno razumljiv. Treća je *metafizička primitivnost*, po kojoj utemeljivanje „savršeno prirodna relacija, tj. ona pripada onim svojstvima i relacijama koje su najviše realne.“ (2017: 225) Imajući na umu ovu klasifikaciju primitivnosti, možemo zaključiti da Vilsonova greši kada pretpostavlja da svako pozivanje na primitivnost teoretičara utemeljivanja podrazumeva samo inflacionističku metafizičku primitivnost. Takva kritika je mnogo lokalnijeg dometa nego što bi Vilsonova želela.

Interesantno je primetiti da Vilsonova, za razliku od Koslikijeve, uopšte ne razmatra mogućnost singularističkog stanovišta. Moguće je da takvu radikalnu opciju smatra preterano neplauzibilnom da bi je uopšte ozbiljnije uzimala u razmatranje. Bilo kako bilo, ovako razumevanje jake interpretacije generalizma prilično je blisko singularističkoj teoriji, svakako, u okvirima generičke slike utemeljivanja.

Međutim, i pored svog jačeg argumenta Vilsonova ostavlja prostor za potencijalno slabiji odnos između opšteg pojma utemeljivanja i njegovih specifičnih relacija, odnosno za mogućnost umerene interpretacije generalizma. Ona nudi svoju listu specifičnih relacija utemeljivanja i pita:

Šta navodno treba da bude zajedničko između tip identiteta, token ali ne i tip identiteta, klasične mereološke relacije između dela i celine, alternativnog (kausalno kompozicionalnog) razumevanja relacije između dela i celine, funkcionalne realizacije, relacije članstva skupa, relacije podskupa, relacije između determinate i determinable, i drugih relacija na koje smo se korisno pozivali u specifičnim istraživanjima metafizičke zavisnosti...? (Wilson 2014: 568-569)

Nameće se pitanje po sebi kakav generički pojam može zahvatiti sve ove mnogostruko heterogene fenomene? Međutim, pre svega, mnogi autori se ne bi složili s Vilsoninom listom specifičnih relacija. Mnogi autori, recimo, kao instancu utemeljivanja ne bi naveli relaciju identiteta. Ortodoksni teoretičari utemeljivanja ukazuju na njenu simetričnu i refleksivnu stranu (što sasvim odudara od formalnih osobina koje smo videli u standardnoj slici), pa tako Oudi eksplicitno tvrdi: „Gde stoji identitet, tu nema utemeljivanja” (Audi 2012a: 113). Rejven, s druge strane, problem takođe vidi u takvoj listi relacija. Ukoliko pokušamo apstrahovati opšti pojam iz *takve* liste specifičnih pojmova utemeljivanja, onda je Vilsonino skeptičko pitanje sasvim na mestu. No, ako se utemeljivanje shvati kao „generički zajednički faktor *nekih* fenomena, to ne moraju biti *ove* relacije” (Raven 2017: 695; originalan kurziv). Međutim, čak i ako neki teoretičar utemeljivanja pruži „poboljšanu” listu specifičnih relacija, pitanje o tome šta im je svima zajedničko može biti na snazi. Pogledajmo, primera radi, šta je zajedničko relaciji između determinate i determinable, s jedne strane, i relaciji između vrste i roda, s druge strane (to su opšteprihvaćeni primeri utemeljivanja). U slučaju prve ono što je specifičnije utemeljuje ono što je opštije, dok je u drugoj suprotno slučaj. Objašnjenja idu u različitim smerovima u svakom slučaju. Da sumiramo, na kraju opšte otvoreno pitanje koje zagovornici generalističke teorije treba da uzmu u obzir jeste da čak i ako uspemo da nađemo dovoljno rastegljiv pojam utemeljivanja koji bi nekako mogao da obuhvati sve željene specifične relacije zavisnosti, koliko bi toliko apstrahovan pojam bio teorijski dovršen pojam?

Nesumnjivo je da generalistički pristup deluje sasvim prirodno kada se susretnemo sa raznovršnošću nekako povezanih ili ujedinjenih fenomena. Uostalom, zahvaljujući generičkim pojmovima smo u poziciji da formulišemo vrlo opšte metafizičke teze i stanovišta (poput fizikalizma). Međutim, iako se generalistički pristup uzima ponekad zdravo za gotovo, videli smo da je za takvo shvatanje jedinstva utemeljivanja bitno izaći na kraj sa izazovima heterogenosti, s jedne, i primitivnosti pojma, s druge strane.

Utemeljivanje kao klasa objektivnih sličnosti

Svako pluralističko gledište moralo bi da pruži nekakvo rešenje problema odnosa jedinstva i mnoštva. Kao što su nam prethodna ispitivanja pokazala, ako pluralista

prihvati generalizam on ga, u krajnosti, može voditi ka inflacionističkim pretpostavkama o opštem pojmu utemeljivanja (što ga vrlo približava monizmu singularističkog tipa) ili, u sasvim suprotnom smeru, prihvatanju potencijalno eksplanatorno površnog generičkog pojma utemeljivanja. Bez sumnje, moguće su i mnoge međupozicije. S druge strane, pluralista bi mogao, poput Vilsonove, da u potpunosti odbaci ideju o uvođenju bilo kakvog opšteg pojma utemeljivanja i zauzme tvrdokoran stav po kome među tim relacijama utemeljivanja nema nikakvog jedinstva. Međutim, takva strategija dovela bi do pitanja koje iziskuje nekakav odgovor: na osnovu čega takav pluralista svoje specifične relacije uopšte smatra relacijama „utemeljivanja”?¹¹ Takvo pluralističko gledište ne izgleda sasvim plauzibilno. Kakve još opcije može imati pluralista a da ne eliminiše minimalnu ideju jedinstva?

Na sledeću teorijsku mogućnost prva je, bar koliko je meni poznato, ukazala Karen Benet u svojoj knjizi *Making Things Up* (2017).¹² Kao i drugi pluralisti, ona polazi od činjenice da raspoložemo različitim relacijama utemeljivanja. Njen preliminarni spisak pojmova utemeljivanja uključuje relacije kao što su: kompozicija, konstitucija, formiranje skupa (*set formation*), realizacija, mikrobazirana determinacija (*microbased determination*) i utemeljivanje (*grounding*).¹³ Sve one međusobno se razlikuju na osnovu dva opšta kriterijuma:

1) *različiti relati*: kao što smo i ranije istakli, različite relacije zavisnosti uzimaju u obzir različite relate. Kompozicija i konstitucija važe među objektima, dok realizacija i mikrobazirana determinacija povezuju svojstva ili stanja stvari.

2) *ujedinjenost*: osim što se relacije razlikuju po pitanju različitih relata, one se razlikuju i po načinu kako ih udružuju, odnosno ujedinjuju. Benetova tvrdi da se to odražava i u „razlici u logičkoj formi: neke relacije su mnoštvo-jedno, dok druge nisu” (Bennett 2017: 17). Kada je, recimo, u pitanju kompozicija, ona ujedinjuje više manjih stvari kako bi se dobila neka veća stvar. Konstitucija, pak, ne funkcioniše ovako budući da je ona determinativnog a ne agregativnog karaktera.

11 Ovaj prigovor Vilsonovoj prvi je izneo Šefer (Schaffer 2016). Bez nekakve ideje o jedinstvu ona ne bi bila u mogućnosti da „nabroji” listu svojih specifičnih relacija utemeljivanja i da ostavi dalju mogućnost dodavanja relacija sa „i tako dalje” (2016: 155).

12 Jedna vrlo bitna napomena: treba imati na umu da Benetova upotrebljava termin „relacije izgrađivanja” (*building relations*). Kao što sama ističe, to je izraz koji je gotovo sinoniman s opštom upotrebom termina ‘utemeljivanje’. (2017: 12-13) Ono što je netipično za utemeljivanje jeste što u grupu relacija izgrađivanja svrstava i uzročnost. Međutim, u našim razmatranjima ovde to neće biti relevantno, pa ćemo umesto o izgrađivanju nastaviti da govorimo o utemeljivanju.

13 Ostaje prilično nejasno zbog čega među navedenim specifičnim relacijama Benetova ubraja i utemeljivanje. Postoji mogućnost da pod utemeljivanjem ovde podrazumeva neki konkretni oblik utemeljivanja koju zastupa određeni autor (npr. Šefer). Međutim, Benetova ne pruža nikakvo objašnjenje.

Benetova misli da je sasvim izvesno da možemo utvrditi još neka razilaženja među relacijama utemeljivanja, ali su prethodna dva kriterijuma razlikovanja dovoljno jaka da dovedu u pitanje ideju o njihovom međusobnom jedinstvu. No, uprkos ovome ona je mišljenja da te relacije ipak zajedno čine jednu „ujedinjenu porodicu” (*unified family*) (2017: 18). Na koji su to onda način oni ujedinjeni? Pre nego da odgovor na ovo pitanje, ona smatra korisnim da razmotri načelno pitanje: šta bi uopšte moglo značiti da određene stvari sačinjavaju ujedinjenu porodicu? Svaki govor o nekakvom opštem svojstvu podrazumeva i određeni razlog zbog kojeg su druga svojstva njime ujedinjena. *Biti plav, biti žut, biti zelen, biti crven*, itd., predstavljaju svojstva koja skupa ujedinjenu grupu koju označavamo terminom „boje”. Benetova sugerše da se prisetimo Vitgenštajnovog (Ludwig Wittgenstein) primera:

[S]etite se Vitgenštajnovog primera porodičnih sličnosti između različitih vrsta igara [...] Njegova poenta, svakako, bila je da postoji *samo* porodična sličnost i daje pogrešno tragati za nužnim i dovoljnim uslovima igara. Ali, *moja* poenta je da *postoji* porodična sličnost između igara – i stoga zahtevamo objašnjenje šta to znači. (2017: 19; originalan kurziv)

Postoji više mogućih načina da se razume to ujedinjavanje, a jedno od intuitivnijih jeste da se jedinstvo posmatra kao stvar *sličnosti* (*resemblance*): „Članovi porodice svojstava i relacija ujedinjeni na ovaj način su objektivno slični jedni drugima; oni čine razumno prirodnu klasu.” (Ibid.) Druge opcije su one koje smo i ranije u radu uzeli u obzir: relacija determinata/determinabla i aristotelovska relacija rod/vrsta. Osim ovih Benetova ukazuje da neke druge grupe mogu biti ujedinjene kauzalnom istorijom (poput, na primer, klase sisara). Kada je u pitanju jedinstvo različitih relacija utemeljivanja, Benetova tvrdi da te relacije čine razumno prirodnu klasu sličnosti. Takav pristup nam omogućava da prirodno uskladimo sve heterogene aspekte relacija i da istovremeno vidimo kao ujedinjene, odnosno omogućava nam da sagledamo sličnosti među različitim konceptima. Kako to Benetova tvrdi: „Članovi klase sličnosti ne moraju u potpunosti ličiti” (2017: 30). Ako bi to bio slučaj s relacijama utemeljivanja onda bi po svojoj prilici dospeli do singularizma.

Kada govorimo o sličnosti, to bi se moglo shvatiti u vrlo širokom smislu. Ako različite stvari mogu biti slične na mnogo načina, kako shvatiti takvo tumačenje utemeljivanja? Za koju klasu sličnosti se odlučiti? Čime se rukovodimo pri tom odabiru? Benetova nas upozorava da izbor klase sličnosti ne sme biti sasvim arbitraran niti puko stvar terminološke prirode. Ona naglašava da je izbor „delom stvar toga koja naročita klasa sličnosti najbolje odgovara pojmu, a delom stvar toga koja je klasa sličnosti teorijski korisna” (2017: 31). Dalja teorijska razmatranja iziskuju da odemo dalje sa specifikovanjem relevantne klase sličnih relacija. Shodno svojim detaljnije razrađenim ispitivanjima, Benetova smatra da relacije treba da imaju sledeće karakteristike:

- 1) *usmerenost*: relacije utemeljivanja su antisimetrične i irefleksivne;
- 2) *nužnost*: ono što utemeljuje nužno dovodi do onoga što je utemeljeno;
- 3) *generativnost*: ono što utemeljuje zapravo generiše ili produkuje ono što je utemeljeno.

Navedene osobine jesu „individualno nužne i zajedno dovoljne da bi se relacija smatrala relacijom [utemeljivanja]” (2017: 32).¹⁴ Ne zalazeći u dalja razmatranja Benetinih stanovišta, ovde nam je dovoljno da uvidimo jasnu strategiju očuvanja jedinstva utemeljivanja. Prema tome, u ovakvom pluralističkom okviru jedinstvo pojma postiže se kombinovanjem intuitivnog koncepta sličnosti sa teorijskim razmatranjima koja dato grupisanje relacija utemeljivanja čini preciznijim i nearbitrarnim. Drugim rečima, bez dalje teorijske specifikacije (razmatranjima o formalnim, metafizičkim i metodološkim karakteristikama) klasa relacija utemeljivanja mogla bi biti površan, nasumičan i filozofski neinteresantan skup sličnosti. Potrebno je određeno teorijsko jezgro principa čija uloga nije da jednoznačno definiše sadržaj pojma utemeljivanja, već da na relevantan objektu specifične relacije utemeljivanja. Takvo „jezgro” imalo bi analognu funkciju takozvanom „žičnom značenju” (*focal meaning*) u Aristotelovom učenju o homonimiji.¹⁵

Doprinos Benetinih uvida primarno se ogleda u tome što je, s jedne strane, istakla jedan drugačiji pristup jedinstvu utemeljivanja koji je u potpunosti zanemaren. Koslikijeva je, svesna takve mogućnosti, ipak nju smatrala nedovoljno teorijski jakom pozicijom da bi igrala ozbiljniju ulogu u metafizičkim raspravama. Postoje, međutim, određene konceptualne mogućnosti koje Benetova nije razmatrala a moglo bi da proishodi iz njenih ispitivanja. Imajući u vidu da sličnost može biti stvar gradiranja odnosno stepenovanja, isto mora važiti i za jedinstvo relacija utemeljivanja. Neke će biti vrlo slične jedna drugoj, dok će neke druge biti atipičniji slučajevi koji imaju manje sličnosti s većinom (to bi možda mogao biti slučaj sa uzročnošću). Štaviše, stvari bi mogle postati kompleksnije uzevši u obzir da bismo mogli imati različite klase sličnosti istih relacija utemeljivanja. Time bi se formirali različiti paralelni okviri za utemeljivanje (to bi mogao biti slučaj s pomenutom Fajnovom podelom utemeljivanja na osnovu različite modalne snage kojima svaka od njih operiše) od kojih bi neki mogli biti i u međusobnoj kompeticiji. S obzirom da nemamo jedinstveni algoritam za jedinstvo pomoću sličnosti, takve mogućnosti deluju sasvim moguće. To delom moglo da delom objasni mnogostruka neslaganja među teoretičarima utemeljivanja. Svaki od njih istražuje fenomen utemeljivanja u svom okviru klase utemeljivanja kakvu ju je odredio teorijskim pretpostavkama. Pa ipak, sva ta stanovišta čine jedinstvenu porodicu teorija o utemeljivanju.

14 Za detaljniju Benetinu analizu ovih karakteristika videti poglavlje 3 (2017).

15 Margaret Kameron (Margaret Cameron 2014) razmatra interesantnu mogućnost da se utemeljivanje tumači pomoću Aristotelove koncepcije homonimije.

Postoje dve istaknute teorijske vrline koje odlikuju ovakvo tretiranje jedinstva utemeljivanja. Prvo, za razliku od singularističke i generalističke opcije, heterogenost među različitim specifičnim relacijama utemeljivanja uopšte ne predstavlja izazov kome mora da se dovija različitim konceptualnim strategijama. Drugo, u bliskoj vezi s prethodnim, ovakvo stanovište se ne zadovoljava samo opštim razmatranjima o utemeljivanju bez pozivanja na specifične (Vilsonine *small-g*) relacije. Ono je sasvim u poziciji da prihvati Vilsonine kritike i ukaže na značaj rešavanja sporova u metafizici prvog reda, kao i da prihvati ulogu opštih metametafizičkih razmatranja.

Naravno, treba biti i svestan izvesnih mana koje ovakvo gledište može imati. Uvođenje pojma sličnosti pri određivanju jedinstva na kojem počiva koncept utemeljivanja mogao bi izazvati sumnjičavost pozivanja na takva nedovoljno precizna konceptualna sredstva u metafizičke rasprave. Naročito od strane onih autora koji teže tome da metafizička oruđa imaju vrlo jasne i nedvosmislene granice. Posebna opasnost može biti i to da ovakvo razumevanje jedinstva kao posledicu može imati inflaciju različitih okvira utemeljivanja, a to bi eventualno moglo dovesti i do relativizma kada je utemeljivanje u pitanju. Teorijski teret odgovaranja na ovakve izazove jeste na onima koji nameravaju da ovakvo stanovište zastupaju.

Zaključak

Jedinstvo pojma utemeljivanja koje su prećutno filozofi podrazumevali postalo je zaseban predmet raspravljanja naročito nakon skeptičkih prigovora da tu imamo samo iluziju jedinstva. Razmatranja u ovom radu ukazuju na relevantnost tog tematizovanja jer ono predstavlja formativnu komponentu pri određivanju specifičnosti pojma utemeljivanja. Tri teorije o kojima je bilo reči ne treba razumeti kao jedine mogućnosti, ali za sada su svakako najistaknutije. Cilj naših načelnih razmatranja nije bilo nastojanje da se tvrdi ili opovrgne neka od njih, već da pored prve dve, često pretpostavljene, teorije istaknemo i značaj treće opcije. Da bi se odlučilo koja je od razmatranih teorija najprihvatljivija potrebno je uraditi još dosta metametafizičkog i metafizičkog posla.

Miloš Panajotov
Institut za filozofiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Literatura

- Audi P. (2012a) „Grounding: Toward a Theory of the *In-Virtue-Of* Relation”, *Journal of Philosophy*, 109 (12): 685–711.
- Audi P. (2012b) „A Clarification and Defense of the Notion of Grounding”, in Correia and Schneider 2012: 101–121.
- Bennett K. (2017) *Making Things Up*, Oxford university Press, Oxford
- Bertrand M. (2017) „Fundamental ontological structure: an argument against pluralism”, *Philosophical Studies*, 174 (5):1277-1297
- Bliss R.(2014) „Viciousness and Circles of Ground”, *Metaphilosophy*, 45 (2): 245–256.
- Bliss R. (2018) „Grounding and Irreflexivity”, in *Reality and Its Structure: Essays in Fundamentality*, Oxford: Oxford University Press, 70–90.
- Cameron M. (2014) „Is Ground Said-In-Many-Ways?” *Studia Philosophica Estonica* 7 (2):29
- Correia F. & Schneider B. (2012) „Grounding: an opinionated introduction”, in: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, Correia F. & Schneider B. (eds.), Cambridge University Press, 1-36.
- Daly C. (2012) „Scepticism about grounding”, in: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, Correia F. & Schneider B. (ed.), Cambridge University Press, 81-100.
- Dasgupta S. (2017) „Constitutive Explanation”, *Philosophical Issues*, 27 (1): 74-97
- Fine K. (1994) „Essence and Modality: The Second Philosophical Perspectives Lecture”, *Philosophical Perspectives*, 8: 1–16.
- Fine K. (2001) „The question of realism”, u: *Philosophers' Imprint*, 1, 1-30.
- Fine K. (2012) „Guide to ground”, in: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, Correia F. & Schneider B. (eds.), Cambridge University Press, 37-80.
- Jenkins, C.S.(2011), „Is Metaphysical Dependence Irreflexive?”, *Monist*, 94(2): 267–276.
- Hofweber T. (2009) „Ambitious, Yet Modest, Metaphysics”, in: *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology*, Chalmers D., Manley D. and Wasserman R. (eds.), Oxford University Press, Oxford, 260-289.
- Kim J. (1993) „Postscripts on Supervenience”, in: *Supervenience and Mind: Selected Philosophical Essays*, Cambridge University Press, 161-174.
- Koslicki K. (2015) „The Coarse-Grainedness of Grounding”, in *Oxford Studies in Metaphysics, Volume 9*, Karen Bennett and Dean W. Zimmerman (eds.), Oxford: Oxford University Press, 306–344.
- McDaniel K. (2017) *The Fragmentation of Being*, Oxford University Press
- Panajotov M. (2021) „Dejljeva kritika razumljivosti pojma utemeljivanja”, u: *Theoria* (1), str. 129-148.
- Raven M. (2012), „In Defence of Ground”, *Australasian Journal of Philosophy*, 90 (4): 687–701.
- Raven M. (2013), „Is Ground a Strict Partial Order?”, *American Philosophical Quarterly*, 50 (2): 191–199.
- Raven M. (2015) „Ground”, *Philosophy Compass*, 10 (5): 322–333.
- Raven M. (2017) „New Work for a Theory of Ground”, *Inquiry*, 60 (6): 625–655.
- Rosen G. (2010) „Metaphysical Dependence: Grounding and Reduction”, in *Modality: Metaphysics, Logic, and Epistemology*, Bob Hale and Aviv Hoffman (eds), Oxford: Oxford University Press, 109–136.
- Schaffer, J. (2009) „On What Grounds What”, in: *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology*, Chalmers D., Manley D. and Wasserman R. (ed.), Oxford University Press, Oxford, 347-383.

- Schaffer, J. (2012) „Grounding, transivity, and contrastivity”, in: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, prir. Correia F. & Schneider B., Cambridge University Press, 122-138.
- Schaffer, J. (2016) „Ground Rules: Lessons from Wilson”, in *Scientific Composition and Metaphysical Ground*, London: Palgrave Macmillan, 143–170.
- Thompson N.(2016), „Metaphysical Interdependence”, in *Reality Making*, Mark Jago (ed.), Oxford: Oxford University Press, 38–56.
- Trogon K. (2013) „Grounding: An Introduction to Grounding”, u: *Varieties of Dependence Ontological Dependence, Grounding, Supervenience, Response-Dependence*, prir. Hoeltje M., Schneider B. & Stenberg A., Basic Philosophical Concepts, Munchen: Philosophia, str. 97-122.
- Wilson J. (2014)“No Work for Theory of Grounding”, in: *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 57, 535-579.

Miloš Panajotov

Three Theories of the Unity of Grounding (Summary)

One of the distinguished theoretical advantages of the concept of grounding is its ability to unify various cases of the metaphysical dependence and determination relations. That presupposes that the concept of grounding is itself unified. The unity of grounding was usually tacitly presupposed among grounding theorists, but it gradually became a subject of discussion because of various skeptical challenges. In this article, I will examine three most general theories of the unity of grounding: 1) singularism: the view that the unity of grounding is based on the idea that there is a single relation of grounding; 2) generalism: the view according to which grounding should be understood as a generic notion; and 3) the view that the unity of grounding rests upon an objective resemblance between different grounding relations. Special attention will be given to the third option which was a largely neglected view. Our considerations will show that this standpoint, due to its inherent theoretical virtues, deserves more serious treatment in metaphysical disputes on grounding.

KEYWORDS: grounding, metaphysics, unity, metaphysical explanation